

İngiliz Gözüyle Türkler IV

İstanbul'daki Nisan Ayaklanması¹

Francis McCULLAGH*

Haz. ve çev.: Uygur KOCABAŞOĞLU*

Abdülhamit'in tahtından indirilmesine yol açan dramatik olaylar arasında, kuşkusuz en önemlilerinden birisi 13 Nisan'daki İstanbul Ayaklanması'dır. Bu, Temmuz devriminden hemen sonra başlayan Abdülhamit entrikalarının doruk noktasıdır. Ancak bilebildiğim kadarıyla bu büyük olayın şimdiye kadar kamuya yeterli bir açıklaması yapılmamıştır. Sanırım bunun birinci nedeni, olayın hemen ardından Makedonya'dan gelen ordunun, gazeteciler açısından, o an için, ayaklanmanın heyecanını ikinci plana itmiş olmasıdır. Üstelik olayın önde gelen aktörleri pek fazla konuşmak eğiliminde değildiler; başlıca şu nedenle ki 13 Nisan'da hepsi gafil avlanmışlardır. Bunun tek istisnası fesadı tertib eden Eski Türkler'dir ama onlar da, tümü asıldığı için konuşabilecek durumda değildiler. Ben, ayaklanmanın eksiksiz bir öyküsünü kamuya sunabileceğimi düşünmek gibi bir iddia taşımıyorum; ancak o sırada İstanbul'da bulunduğum ve o zamandan itibaren Jön Türkler arasında yaşadığım ve bu ayaklanma hakkında en çok şey bilen iki kişiyle, Sadrazam Hilmi Paşa ve İstanbul'daki Birinci Kolordu'nun Komutanı Mahmut Muhtar Paşa ile konuştuğum için, *Dublin Review* okurlarına, olayın, her hal ve kârda, inanılır kaynaklardan sağlanan öyküsünü aktarma cüretinde bulunacağım.

İstanbul'da 13 Nisan öylesine güzel başlıyordu ki günümü yaşadığım latif

* *New York Times*'in St. Petersburg muhabiri.

* ODTÜ Tarih Bölümü

1 *The Dublin Review*, Cilt 145, sayı 291 (Ekim 1909) s. 283-305.

Boğaziçi köyünde geçirmeye karar vermiştim. Ancak bir arkadaşımı uğurlamak üzere iskeleye gidince kararımı değiştirdim; şehre gitmek üzere bir bilet aldım. Planlarımdaki bu değişiklik, işin aslına bakılırsa, iskelede beklediğimiz sırada arkadaşımı tanıyan yaşlı bir Türk'ün ona yaklaşp, alışlagelmiş selamlaşmadan sonra, İstanbul'da çarpışmaların devam ettiğini ve dolayısıyla oradaki mülkünün güvenliği açısından şehre gitmek zorunda olduğunu söylemesiyle ilgiliydi. Bu bilgi bana tercüme edildiğinde, Ayasofya'nın ortadan kaybolduğunu duymuş olsam bundan fazla şaşırılmazdım. Ne ki, bize bilgi veren kişinin sözüne güvenilir birisi olduğunu arkadaşım bana söylediğinde bir gazete muhabiri olarak o gün yerimin şehirde olduğunu hissettim. Kararımı vermem için pek fazla sürem yoktu, çünkü vapur çoktan yanaşmıştı. Hareket etmeden vapurda yerimi aldım ve biz, İngiliz arkadaşım ve ben, yaşlı Türk'ü yeniden sorgulamaya başladık. Ne ki bu zor bir işti, muhtemelen bir inme nedeniyle yaşlı adamın sesi belli belirsiz çıkıyordu. Adamın söylediklerinde belli ki birşey vardı. Bunu yolcular arasında hüküm süren şaşkınlıktan anlamak mümkündü. Nitekim yolcular bir sonraki iskelede vapuru sesizce terkettiler ve gemi şehre doğru yolculuğuna boş olarak devam etti.

Paniğe tutularak gemiyi terkedenlerin başında bu inmeli Türk'le geminin sahibi olan işletmenin direktörü, yaşlı, varlıklı görünümlü bir Osmanlı geliyordu. Bu zat evine koşmuş ve o güvenlik cennetine varır varmaz da geçirdiği bir kalp krizi sonucu ölüvermişti. İzleyen birkaç gün içerisinde kalp krizinden ölenlerin sayısı yarım düzineyi bulmuştu.

Hepimizin gemiyi niçin terkettiğimizin açıklaması zordur. Bununla birlikte sanırım, insanlar bazan belirsiz tehlikelerden, iyi tanıdıkları tehlikelere göre daha fazla korkarlar. En belli belirsiz bir şekilde bile tanımlanamayacak bir tehlike karşısındaydık. Ve bir vapur, cansız bir varlığın duygusuzluğuyla ve bir makinenin kalpsiz dakikliği ile bizi o belirsiz tehlikenin tam içine götürmeyi öneriyordu. Dolayısıyla hiç şaşmamak gerekir ki, yolculuğumuzun sonunda bu türden bir felaketin bizi beklediğini tam anlamıyla idarek edince hep birlikte bu daveti reddettik. Yolcuların pek çoğu evlerine döndü; benim gibi kimileri de olayın içine kesin olarak dalmadan kafamızı toplamak ve bir parça ek bilgi edinebilmeğe karar verdik.

Arkadaşım Türkçe ve Rumca konuştuğu halde ve çevrede sürekli bir sohbetin kaynamasına rağmen, iskelede herhangi bir ek bilgi edinemedim.

“Askerler kendi aralarında çarpışıyorlar” sürekli olarak tekrarlanan bir cümleydi. Ayrıca birbirinden bağlantısız olarak, “Meclis'in, Hükümet'in, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tümünün temizlendiğini”; “Meclis-i Mebusan ve Babiali'nin askeri birliklerce kuşatıldığını”; “kimsenin İstanbula girmesine izin

verilmediğini” ve “askerlerin (yabancıların oturduğu) Pera’ya hücum ettiğini” işitiyorduk.

Bir grup Kürt hamal ve aylak- hatırlanacağı gibi on üç yıl önce Abdülhamit adına Ermeni katliamlarını yürüten ayaktakımı- bu konuşmaları sabırsızlıkla dinliyordu ve yağma başladığını (bunun asılsız bir dedikodu olduğu anlaşıldı) duyduklarında gözleri garip bir şekilde parladı ve o sırada, iskelede tesadüfen bulunan biz "gavur domuzları"na, arkadaşşıma ve bana, fanatik bir nefretle, gözlerini ayırmadan bakmaya başladılar. Bu bakışlar bana, çocukken çok sık gördüğüm, Ulster Orangemen’lerinin² "On İki"ndeki kara bakışlarını hatırlattı. Niha yet biniş yerinin en uzak köşesinde kendi aralarında bir konsültasyon yaptılar. Bir sonraki vapur yanaştığında işi bıraktılar (en azından işi olanlar) ve tek vücut olarak şehre hareket ettiler. Geriye kalan diğer yolcular arkadaşım, hükümet dairelerinde çalışan birkaç memur ve bendim.

O parlak bahar sabahında Boğaziçi en güzel günündeydi ama benim onun güzelliklerini göreceğim halim yoktu, en azından yanan Elçilikler’den çıkan dumanı görmek için kıyıyı seyretmekle meşguldüm. Duman tütmüyordu ama tüm Elçilikler ve Konsolosluklar, bir tehlike işareti olarak, Hıristiyan Avrupa’yı, İstanbul ve Çanakkale Boğazları dışındaki donanmaları etkilemek üzere bayraklarını çekmişlerdi. Tehlikenin bir başka belirtisi, sabahları istisnasız kalabalık olan, hemen hemen sabah saat dokuzda Strand kadar kalabalık olan Galata Köprüsü’nün korku veren tenhalığıydı. Ama şehrin dış görünüşü çok az değişti. Köprü’nün İstanbul tarafındaki ucunda, Valide Camii’nin (Yeni Cami) merdivenlerinde yerli ahaliden oluşan fesli ve sarıklı muazzam bir kalabalık birikmiş, tam bir hareketsizlik ve sessizlik içinde bakınıyorlardı. Neye baktıklarını köprüye çıkana kadar göremedik. Sonra, köprü’nün İstanbul ucunda, süngüleri güneşte parlayan bir sıra askeri farkettiler. Yanlarında bir makineli tüfek de vardı ama hiçbir subay yoktu. Sol taraflarındaki tahta bir sundurmanın içinde, köprüden bir araba içinde geçerken isyancılara güçlü bir nutuk atarken öldürülen bir yüzbaşının cansız bedeni yatıyordu. Bir grup adam ve çocuk sundurmadaki yarıklardan cesede bakıyorlardı. Yaklaşık onbeş gün sonra, aynı kişiler aynı merakla yüzbaşını öldürenlerin, cinayeti işledikleri aynı yerde, darağacından sallanan cesetlerine bakacaklardı.

Daha sonra hayretle öğrendim ki - sayıları toplam bir düzineden fazla

2 İrlanda’da XVIII. Yüzyilin sonlarında kurulan ve Protestanların egemenliği için mücadele eden gizli bir örgüt ve bunun mensubu. «On İki» ile İngiliz yönetimine karşı çıkışın önemli kırılma noktalarından biri olan 1912 yılı kastediliyor olabilir (çev. n.).

olmayan- köprüünün ucunda sıralanmış bu askerler, daha fazla isyancının İstanbul'a girmesini önlemek amacıyla askeri otoriteler tarafından oraya yerleştirilmişlerdi. Ama sayıları niye daha fazla değildi ve başlarında niye bir subay yoktu bunu söyleyemem. Pera'da öğle yemeyi yedikten sonra köprüye döndüğümde askerler ortadan kaybolmuşlardı. Sanıyorum makineli tüfeklerini de yanlarına alarak bunlar da isyancılara katılmışlardı. Böyle yapmış olmalarına da şaşmamak gerekir çünkü bir avuç dolusu umutsuz ve subaysız asker, hiçbir hayat belirtisi göstermeyen ve birkaç saat sonra havlu atmış olan bir Hükümet için sayıları binleri bulan isyancılara ateş açmak sorumluluğunu kendi başlarına nasıl üstlenebilirlerdi?

Otoritenin zayıflığı ve kararsızlığı bu ölümcül gün boyunca attığım her adımda beni etkilemişti ve o zaman bunu anlayamamıştım. Sadrazam ve Birinci Kolordu Komutanı, her ikisi de kendisinin sorumlu olmadığını söylüyordu. Her ne kadar bunların, özellikle de Mahmut Muhtar Paşa'nın lehine pek çok hafifletici sebep var idiyse de bir ölçüye kadar her ikisinin de sorumlu olduğu sonucuna vardım. İttihat ve Terakki Cemiyeti de aynı kanıyı paylaşır olmalıdır ki, Selanik'deki şubesinin Temmuz Devrimi'nin birinci yıldönümü vesilesiyle iki ay kadar önce "Bütün Osmanlılar'a" hitap eden beyannamesinde, mevcut Hükümet'in Nazırları ve özellikle de sanırım Hilmi Paşa için, bu örgüt, yeri gelmişken şunları söylüyordu:

"bir yıldır görev başında olan ve yetenekli oldukları sanılan bu insanların korkaklığı, kararsızlığı ve yetersizliği vatanın bağrında nerdeyse öldürücü şu iki yarayı açmıştır:

13 Nisan İstanbul ayaklanması ve Adana'daki trajik musibetler."

Cemiyet'in Hilmi Paşa hakkındaki kanaati konusunda bu kadar yeterli. Mahmut Muhtar Paşa hakkında ise kesinlikle hiçbir şey söylemiyor. Ancak 24 Ağustos'ta bu beyefendi Birinci Kolordu Komutanlığı görevinden istifa etmek ve Suriye Valiliği'ni kabul etmek zorunda kalmıştı. Onun durumu zordur; çünkü kendisi olağanüstü yetenek ve kararlılığa sahip, daha önce benzer iki hareketi, birisi 1908 sonlarında Taşkışla barakalarında, diğeri ise 1909 Mart'ında Yıldız'daki Suriyeli zuhaf askerleri arasında meydana gelen olayları kolaylıkla bastırmış birisidir. Ne ki 14 Nisan'da evi, kanına susamış isyancılarca kuşatıldığında ölümcül bir yanlış yapmış ve bir yabancının, Sir Wiilliam Whitall'un, yatıyla onu ülke dışına kaçırmasına izin vermişti. Eğer bunu yapmamış olsaydı, ayaklanmayı bastırmaktaki başarısızlığı için Cemiyet tarafından muhtemelen bağışlanacaktı. Ama o zaman da kesinlikle isyancılar tarafından vurulmuş ola-

çaktı.

Mahmut Muhtar Paşa'nın ayaklanmaya ilişkin öyküsünü biliyorum. Ancak tümünü aktarmak çok uzun olacağı için, kendimi, bundan yer yer yapacağım alıntılarla sınırlandıracağım. Paşa, Üsküdar yakınlarındaki Moda'da yaşar ve 13 Nisan sabahı saat yedide, Harbiye Nazırı, Zaptiye Nazırı ve Birinci Kolordu'nun İkinci Tümen Komutanı Cemal Paşa'dan, iki piyade müfrezesinin ayaklandığı ve Ayasofya Meydanı'ndaki Meclis-i Mebusan önünde toplandıkları yolunda telgraflar alır. Derhal İstanbul'daki Harbiye Nezareti'ne gider. Hemen burada açıklamalıyım ki, bu Harbiye Nezareti ya da Türkçe'de söylendiği şekliyle Seraskerlik, İstanbul'un yedi tepesinden birisinin zirvesinde, Ayasofya'dan yarım mil kadar uzaklıkta yer alır ve savunmasını kolaylaştıran barakalar, duvarlar ve parmaklıklarla çevrilmiştir. Seraskerlik'teki askerlerin "bir tür hareketlenme isteği" gösterdiklerini anlayan Mahmut Muhtar, "uzunca bir süre bunlara nutuk atar" ve asker olarak duygularına hitap eder.

Daha sonra Harbiye Nazırı'ndan Babıali'deki Hükümet toplantısına katılması için bir mektup alır. Babıali Ayasofya'dan on dakikalık yürüyüş mesafesindedir ve söz konusu olan gün oldukça korumasızdır. Bu davete ilişkin olarak Mahmut şunları yazıyor:

"Birliklerin kontrol edilemediğini, süvari, topçu ve makineli tüfeklerin gelmesini beklediğimi ve bunlar gelince saldırıya geçmenin zorunlu olduğunu ve bu arada benim askerlerle birlikte kalmamın kaçınılmaz olduğunu; eğer onun önerisini kabul ederek Babıali'de onlara katılırsam isyancılar tarafından kuşatılmamız tehlikesinin bulunduğunu, kendisinin ve öteki Nazırların bu koşullar altında yapabilecekleri en iyi şeyin derhal Harbiye Nezareti'ne gelmek olduğunu belirterek cevap verdim."

Bu arada Beyazıt Meydanı'nın, Seraskerliğin önündeki bölümü kalabalıkla doldu ve bunlardan bazıları "geçit alanına girmeyi başardılar ve burada birliklerimizin bir kısmını Şeriat, yani İslam'ın kutsal yasası, adına yanlarına kazandılar". Bu propaganda, kendilerini din adamı gibi göstermek isteyen gericilerin kafalarına sardıkları sarıklarla büyük ölçüde güçleniyordu.

Bu ölümcül propagandayı önlemek için Mahmut Muhtar bizzat askerlerin arasında dolaşıyordu ve bir yangın hortumu getirterek sonunda kalabalığı biraz geri püskürtmeyi başardı. Bütün bunlar olurken, sürekli olarak, şehrin çeşitli yerlerinde askerlerin karşı tarafa geçtikleri yolunda haberler alıyordu; ancak öte yandan takviye birlikleri yetişti ve süvariler sonunda alanı temizlediler.

Lakin, aynı yetkiliye göre, Hükümet herşeyi berbat etti.

Hükümet umudunu din adamlarının özellikle de Şeyhülislam'ın ve Fetva Emini'nin nasihatlarına bağlamıştı. Çok sayıda ulema, onları dağılmaya ikna etmek üzere isyancıların arasına karışmış olduğu için, İstanbul'daki din adamlarının yarısını vurma tehlikesini göze almadan artık asiler üzerine ateş etmek de mümkün değildi. Hükümet ve Harbiye Nazırı bu nedenle sürekli olarak Mahmut'a şiddet kullanmaktan ve hatta köprüyü açmaktan kaçınmasını emrediyordu. Onlar muhtemelen büyük ölçüde kan dökülmesinin (bu Türkler için umulmayan bir zayıflıktı!) sorumluluğunu kendi üstlerine almaktan çekiniyorlardı. Ve öğleden sonra hem Sadrazam hem de Harbiye Nazırı istifalarını Sultan'ın ellerine bıraktılar.

Bu adımın bir sonucu ve yeni bir Hükümet'in atanması nedeniyle on bir gün süreyle kriz sona erdi ve Abdülhamit zafer kazandı. Şimdi yeni Hükümet, Mahmut Muhtar'a, (affedilmiş isyancılar da dahil) askerlere "Padişah'ın kutsal selamlarını ve aynı zamanda bundan böyle Şeriat'ın devlet yönetiminde herşeyden önde geleceğini bildirmesini"; sadık birliklerin isyancı silah arkadaşlarıyla tokalaşabilmeleri için Ayasofya Meydanı'na sevk edilmesini emrediyordu.

Mahmut Muhtar bu emirlerin her ikisine de uymayı reddetti; aynı anda istifa etti ve evine gitti. Heyet-i Vükela'ya ilişkin gözlemlerinin kimisi kuvvetli bir dille ifade edilmiştir. Bu Heyet'in, "büyük ölçüde, bunalım anlarında görevlerini yapmak için gerekli enerjiyi ortaya koyamayan korkak adamlardan oluşmasının bu harekete - ayaklanmayı izleyen gerici hareket - izin verdiğini, bunun geniş çapta yayılmasına ve işin başında yok edilebilecekken büyük önem kazanmasına yol açtığını" ileri sürmektedir. O zaman, eğer "Heyet-i Vükela, durumun gereklerine göre hareket etmek yeteneğini yitirmemiş ve neredeyse büsbütün felç olmamış olsaydı, Babialî'de oturmak yerine Harbiye Nezareti'nde toplanabilirdi. Sadık birliklerin koruması altında Harbiye Nezareti'nde toplanan Hükümet, durumu yüksekte bakma olanağına sahip bir şekilde değerlendirebilir ve gerekli kararları sükunetle alabilirdi. Bu durumda alınması gerekli ilk karar derhal sıkı yönetim ilan etmek ve ordunun Başkomutanı'na diktatoryal yetkiler vermektir."

Mahmut Muhtar, Harbiye Nazırı'nın işin daha başında, Başkomutan'ın gelmesini beklemeksizin, sadık birlikleri Seraskerlik'te toplaması gerektiğini düşünmektedir ki böylelikle, "sabahın erken saatlerinde Meclis'in önünde toplanmış olan isyancıları, kalabalık iyice toplanmadan kuşatmak kendisi için kolay olabilirdi."

Mahmut Muhtar'ın bu ifadesine göre hüküm vermek gerekirse kendisi de hiç suçlanamayacak durumda değildi; ancak doğal olarak bu tek yanlı bir açıklamadır ve kendisinin Seraskerliğe ulaştığı anda niçin kararlı bir şekilde

hareket etmediğinin uygun bir açıklaması yapılmamaktadır.

Hilmi Paşa'ya gelince, kendisiyle Babıali'de geçen 11 Haziran'da yaptığım sohbette bana, Mahmut Muhtar'ın zor kullanmasına izin vermediğini itiraf etmişti ama bu tutumunu büyük bir beceriyle savunmuştu.

"13 Nisan sabahı" demişti, "İstanbul'daki garnizonun hemen hemen tümüyle güvenilmez olduğunu gördüm. Ayrıca, geçen Temmuz'dan bu yana yaklaşık 30.000 ya da 40.000 kötü kişinin Başkent'e sızdığını ya da yerel hapishanelerden salıverilerek yağma ve katliam için yalnızca fırsat bekledikleri gerçeğini de dikkate almam gerekiyordu. Eğer bu koşullar altında Ayasofya meydanındaki yüzlerce isyancıya ateş edilmesine izin vermiş olsaydım, ihtimal odur ki, düzeni yeniden sağlamak yerine bu sert önlem tam bir karmaşa yaratabilirdi. Şehrin her sokağında korkunç bir düzensizlik başgösterebilir ve Hükümet'in emrinde olan (en çok 2.000 ya da 3.000 kişiden oluşan) küçük bir birliğin yalnızca İstanbul, Pera, Galata, Üsküdar ve banliyölerde -bildiğiniz gibi buraları yoğun olarak yabancılarla meskundur - düzeni sağlaması; Meclis'i, mebusları, bakanları, sefaretleri, yabancıların meskenlerini, tophaneyi, cephanelikleri vs. koruması kesin bir imkânsızlık olmakla kalmaz; o küçük birliği de, özellikle Abdülhamit'in isyancıların yanında olduğu kendilerine söylendiğinde, elde tutmak mümkün olmazdı. Hükümet'in kısa bir sürede Makedonya'dan takviye alacağı doğrudu ancak, bu takviyenin Başkent'te korkunç şeyler olmadan ve yabancı birlikler çıkarma yapmadan yetişebileceği kuşkuluydu. Genel olarak yapabileceğim en iyi şeyin taviz vermek, güçlü bir Meşrutî ordunun başında Meşrutî bir generalin bu isyancılarla başetmek üzere gelmesini beklemek olduğunu düşündüm. Ve olay benim beklentimi haklı çıkardı."

Hilmi Paşa'ya niçin daha önce önleyici tedbirler almayı ihmal ettiğini sormadım. Sormuş olsaydım ve o da çok içten konuşsaydı, o soruyu kendisine değil de İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yönelmem gerektiğini bana tavsiye edebilirdi. Zira o sırada Cemiyet'in Hükümet üzerinde sahip olduğu garip istişare ve kontrol rolü muhtemelen Hükümet'deki insiyatif ve sorumluluk alışkanlığını zayıflatabilir ve Sadrazamı bu bilinmeyen ama görünüşe göre herşeyi bilen efendileri karşısında çok bağımlı bir duruma düşürebilirdi. Bu mevcut durumda her iki taraf da -Hükümet ve Hükümet'in arkasındaki güç- muhtemelen, önleyici tedbirlerin karşı tarafça alınmasını bekledi ve benzer durumlarda genellikle olduğu gibi her iki taraf da hiçbir şey yapmadı. Bunu, Cemiyet'e karşı kusur bulmak niyetiyle söylemiyorum çünkü Abdülhamit tahtta oturduğu sürece devlet içinde devlet (*imperium in imperio*) olarak kalmaya karar vermek yoluyla Cemiyet, Meclis-i Mebusan'ın açılmasından sonra gizli bir cemiyet olmaktan çıkıp Hükümet üzerinde güçlü etki yapan bir duruma gelmiş olsaydı

ülkeye vereceği zarardan muhtemelen daha az zarar vermiş olurdu. Şurası bir gerçektir ki, Jön Türkler ülkelerini yeni bir hayata kavuşturmak için hangi politikayı benimserlerse benimsesinler hemen hemen aşılmaz engellerle karşılaşacaklardı. Karşılaşacakları en büyük güçlüklerden birisi, ne çok güçlü ne de çok zayıf bir Sadrazam bulmak olacaktı. Kâmil Paşa çok güçlü ve bencildi, bu nedenle Cemiyet onu düşürdü. Hilmi Paşa ise diğer uçtaydı ve bu nedenle Cemiyet onu da düşürmek istemektedir.

13 Nisan'da Hilmi'nin önleyici tedbirleri ihmal edişi konusuna dönersek, Sadrazam, neler olacağı konusunda pek çok uyarı almış olduğunu itiraf etmiştir. Muhalefetin liderleri bile onu uyarmışlardı ve kendi ifadesine göre, 10 Nisan'da "çok yüksek şahsiyetler"le bir toplantı düzenlemiş ve onlara halkın coşkusunun kendisini korkuttuğunu söylemiş ve onlardan Ordu'ya güvenip güvenemeyeceğini sormuştu. Olumlu bir cevap alınca ortaya çıkabilecek herhangi bir karışıklığı çok fazla endişe duymadan karşılayabileceğini ummuştu ancak ne zaman ki 13 Nisan'da Selanik Avcı Taburları'nın -Temmuz devriminden sonra Cemiyet'in anayasayı korumak üzere Makedonya'dan göndermiş olduğu muhafızların- gerici olduğunu anlayınca, "direnme konusundaki her türlü girişimin çığnlık olacağını" açıklıkla görmüştü.

Bu olayla ilgili olarak benim İstanbul'daki kişisel deneyimlerime ilişkin olarak, Türkler'in istisnasız bana çok nazik davrandıklarını belirtmeliyim. Seyyar satıcılar ve muhterem hocalar, sanki yakın akrabalarıymışım gibi endişe ediyorlar, hayatımı tehlikeye atmamamı rica ediyorlar, kişisel güvenliğimle derinden ilgileniyorlardı. Olağan ihtiyatla davrandığım sürece tehlike yoktu ama Bizans ve İstanbul'un isimleri bile (özellikle bir ayaklanmayla ilgili olarak telaffuz edildiğinde) benimkinden daha güçlü olan sınırları dahi oynatabilirdi çünkü dünyada hiçbir başka şehirde sokak kavgaları ve halk hareketlerini, hemen hemen her zaman, Altın Boynuz üzerindeki bu eski başkentte olduğu kadar, tarif edilemez dehşet izlemiştir. Bunların kayıtları yalnızca ölü dillerin, Papa III. Innocent, Phrantzes ve Yeniçeriler'in birbirini izleyen ayaklanmalarını anlatan tarihçilerin görmezden gelinen sayfalarında terbiyeli bir bilinmezlik içinde mutlu bir şekilde gizli olmakla kalmıyor; fakat on üç yıl önce Ermeni katliamlarına bizzat tanık olan binlerce kişinin kafalarına da silinmez bir şekilde yazılmış bulunuyor.

Dolayısıyla o gün, kudurmuş vahşi bir hayvanın yolu üzerinde bir yandan öte yana geçen silahsız bir adamın duygularıyla Ayasofya Meydanı ve Babıali'ye ulaştım. Kalabalıklar, neredeyse keder verecek kadar, uysal ve yumuşak tavırlıydı (ben Belfast'daki gruplara alışıkım) ve aslında, İrlanda'da bir tek tartışmalı seçimde, Temmuz devrimi ve onu izleyen altı ay boyunca gördüğümünden çok daha fazla "karışıklık" gördüm. Yakın ya da uzak tüm Doğulular gibi Türk de,

sözcüklerin mahkeme tutanaklarındaki anlamıyla "karışıklık yaratmayı" ya da "düzensizliği" bilmiyor. Ya bacaklarını altına alıp rahat bir şekilde sakince oturarak çubuk içiyor ve bakırdan altlığı olan mikroskopik küçük bir fincandan belirli aralıklarla kahve yudumluyor ya da ortaya fırlayıp insanlığı ürperten canavarlıklar yapıyor. Onun için ikisinin arasında bir yol yok.

Bu nedenle benim için en sinir bozucu olan şey, bütün bu hareketin arkasında ne olduğuna ve bundan sonra ne olacağına ilişkin korkunç belirsizlikti. Bu esrarengeiz ayaklanmadan beklenebilecek kişisel risk, yol kesen bir haydudun hain bir ruhun hayaletine katlanması türünden, savaşta insanın hazır olduğu belirli ve açıklanabilir tehlikeye benziyordu. Bununla birlikte olay, esas itibarıyla Müslüman askerlerin ağırbaşlılığı sayesinde, 1900 yılında Hıristiyan Müttefiklerin Tientsin'i alırken ortaya koydukları dehşetten çok daha az korkunçluklarla ve çok daha yüksek bir kendini kontrolla sonuçlandı.

Dükkânlar hemen hemen tümüyle kapanmış ve pencereler pancurlanmıştı. Bazı dükkânlarda kıvrımlı demirden yapılmış kepenkler yarıya kadar indirilmiş ve bu şekilde bırakılan açıklıktan dükkân sahibi -bir tehlike anında hemen kapatabilecek şekilde kepenği kafasının üzerinde tutarken - içinde bulunduğu oyuğun ağzından bir grup azgın taziya bakan bir tavşanın gözleriyle bakıyor; telaşla geçip gitmekte olan yoğun insan kalabalıklarını seyrediyordu. Evlerin çoğunun önüne siperler yapılmıştı ve sokaklarda trafikten eser yoktu; ne araba, ne tramvay, ne yük taşıyan hamallar. Yalnızca seyrek aralıklarla asker kümeleri Ayasofya'ya doğru telaşla yürüyor ve kılıksız adam ve çocuklardan oluşan heyecanlı kalabalıklar sürükleniyordu. Saygıdeğer bir şekilde giyinmiş insanların ve kadınlarla çocukların kesinlikle ortalıkta görülmeişleri az çok rahatsız edici bir izlenim yaratıyordu. Önceki sekiz ayın vatanperver şenliklerinde sokaklarda yüzlerce peçesiz kadın yüzü görmüştüm ama şimdi hürriyetin parlak güneşi kaybolmuş ve İslam fanatizminin kara kasırgası bir kere daha esmeye başlamıştı ve Müslüman kadınlar yeniden yüzlerini kalın çarşafın arkasında gizlemişler ve köleleriyle birlikte harem en kuytu ve gizli yerlerine çekilmişlerdi.

Araba tekerlekleri gürültüsü duyduk. Bu alışılmamış ses herkesi merak içinde bıraktı ama araç yalnızca genç bir Suriyeli mebus olan Emir Muhammet Arslan'ı taşıyordu. Soğukkanlı tavrı ve rahat, senatörvari gülümseyişi, on dakikadan daha az bir süre içinde kendisine egemen olacak korkunç kader hakkında hiçbir önseziye sahip olmadığını gösteriyordu.

Babıali'yi öylesine kalabalık buldum ki bir tren istasyonunu andırıyordu. Geniş revaklarından birisi Sefaretlerin son derece iyi giyim-kuşamlı dragomanlarıyla dolmuştu. Mükemmel bir Fransızca ile neşeli ama ihtiyatlı bir şekilde sohbet ediyorlar ve birbirlerine sigara sunuyorlardı.

Sadaret'e bitişik salonda bir grup Türk oturuyordu ve bunların sıkıntılı suskunlukları, yabancıların küstah canlılıklarıyla tam bir tezat teşkil ediyordu. Bunlar arasında ünlü İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Başkanı ve Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Rıza Bey, tırnaklarını yiyen Sadaret Kâtibi, Evkaf Nazırı ve Zaptiye Nazırı (kendi dairesi yakındaydı ve burası tabureler üzerinde uyuklayan üç melankolik jandarmada dışında terkedilmişti) vardı. Babıali'nin diğer daireleri kapalıydı.

Ahmet Rıza öğleden sonra ikiye kadar bekledi ve sonra Hükümet'in istifa edeceğini öğrenince kendi istifasını da yazdı. Benzer koşullar altında bir Edmund Burke, hiçbir zaman ölmeyecek birşeyler yazardı. Fakat maalesef Ahmet Rıza'nın Meclis'e yazdığı mektup, esefle belirtmeliyim ki, Türkiye'ye döndüğü andan itibaren bu vatanseverin gösterdiği küçüklüğü ele veriyordu. "Şu ana kadar" diye yazıyordu, "hayatımı ülkem uğruna feda ettim. Şahsıma karşı yöneltilen hareketin ve vatanın çıkarları karşısında şimdi Meclis-i Mebusan Reisi olarak istifamı veriyorum."

Böylece, tüm liberal düşünceye karşı gerçekleştirilen büyük bir askeri fesat içinde kendisi son derece önemliymiş gibi, kişisel olarak kendi şahsına karşı yürütülen bir harekettten söz etmekteydi.

Babıali'nin hemen hemen yüz metre ilerisinde, Ayasofya'ya giden dar bir sokağın köşesinde, yanaşmak için acele ettiğim bir grup Türk vardı. Ama ben onlara ulaşmadan birkaç el silah sesi duyuldu - bunlar çok muhtemeldir ki zavallı Arslan Bey'i yere yıkan silahın sesleriydi- bunun üzerine kalabalık bir sel gibi benim yönüme akmaya başladı. Bir dakika sonra o kalabalığa kapıldım ve döne döne sürüklenirken yan bir anaforun etkisiyle kendimi Türk gazetesi *Servet-i Fünun*'un bürosu içinde buldum. Binanın kapısı benim arkamdan tabanca patlıyormuş gibi bir sesle kapanırken insan anaforunun geri kalan kısmını dışarda bırakıyor ve bunlar bir süre çılgın gibi ama boşuna çok ağır kapı kanatlarını yumrukladıktan sonra sokak aşağı döne döne sürüklendiler. Bu benim gözü dönmüş panik konusundaki ilk deneyimimdi ama bundan sonraki onbeş gün içinde İstanbul sokaklarında bunlardan yeterince görmeye yazgılıydım.

Saklandığım yerden çıkarken kalabalığın eski yerinde yeniden toplanmaya başladığını gördüm ve ona katıldım. Aynı anda vahşi görünüşlü bir asi çetesi belirdi ve yolun ortasında terlemekte olan bir zaptiye onları ciddiyetle selamladı ve parmağı ile nerede olduğunu pek iyi bilmedikleri anlaşılın Ayasofya Meydanı'nı işaret ederek onları yönlendirdi. O selam önemliydi. Sıradan bir erin İstanbul'un yöneticisi olduğunu gösteriyordu. Sadrazam, arabası içinde farkedilmeksizin geçti ve Büyük Cemiyet'in lideri tam o sırada, öndeki girişte dolu tüfeklerle kendisini bekleyen iki asinin dikkatini çekmemek için bir yan

kapıdan çıkarak Babıali'den sıvıştı. Ordu'nun Şefleri, Dartmoor'dan hapishane giysileriyle kaçmış mahkum canilerin üstlerindeki çıkarışlarındaki gibi büyük bir neşeyle üniformalarından kurtuluyorlardı. Gerici subaylar bile (örfi idare mahkemelerinde kanıtlandığı üzere) tedbir olarak er üniforması giyiyorlardı. Lâkin tüm gözler, korku ve endişeyle, elinde silah olan adama dikilmişti. Ve her ne kadar daha sonraki bilgiler rütbesiz erin, başlangıçta sandığım kadar kendi başına hareket etmediğini görmemi sağladıysa da, hareketin önderlerini tesbit etmenin ve ilk hazırlık aşamalarını takip etmenin güçlüğü bu ayaklanmayı 1908 Temmuz'undaki Jön Türk Devrimi'nin özgün *coup d'etat*'ıyla büyük bir benzerlik içine sokmaktadır. Her iki durumda da ve daha sonra bu ayaklanmanın tahrik ettiği Hareket Ordusu'nun durumunda olduğu gibi, doruğa, normal olarak bizlerin ağır tabiatlı Doğu'dan beklemediğimiz bir çabuklukla ulaşıldı. Ve her üç durumda da, genellikle Türk ayaklanmalarının karakteristik özellikleri olmayan olağanüstü sükunet ve kan akıtmama eğilimini gördük.

Bu günün geri kalan kısmında, kimisi bir iki düzine, kimisi binlerden oluşan çok sayıda isyancı grupla karşılaştım. Hepsi sayısız dereciğin bir dağ gölüne katılması gibi Ayasofya Meydanı'na akıyordu. Küçük gruplar sabah saat 9'dan öğleden sonra 2 ya da 3'e kadar geldiler ve bunları oluşturan kişiler çok heyecanlıydılar. Daha büyük gruplar ise akşama doğru geldiler ve sanki bir törendeymiş gibi muntazam adımlarla geçtiler. Kuşkusuz bu tavır değişikliği, erken gelenlerin asiler olarak ani bir ölüm riskini göğüslemelerine karşın, daha sonra gelenlerin Sultan'ın iradesi sayesinde korkacak birşeyleri olmaması gerçeğine dayanıyordu.

Dolayısıyla beklenebileceği gibi, sözü edilen ilk grupların görünümü düzensizdi ve öldürülmek üzere kovalanan adamların havasıyla hızla koşuyorlar, ara sıra arkalarına ve sağa sola bakıyorlardı. Kan bürümüş gözlerindeki çirkin bakışlardan - bu bakışlar hâlâ aklımdan çıkmaz- ve tüfeklerini kavrayışlarından anlık bir uyarı karşısında ateş etmeye ya da süngülemeye hazır olduklarını söyleyebilirdim. Savaş sırasında, çeşitli kereler, askerlerin ateş hattında fotoğraflarını çektim. Ama bu Türklerin fotoğrafını çekmeye ya da herhangi bir şekilde onların kuşkusunu tahrik etmeye cesaret edemedim. Ve benim gereğinden fazla ihtiyatlı hareket etmediğim de o gün meydana gelen öldürmelerle ortaya çıktı. Buna Adliye Nazırı Nazım Paşa'nın, Meclis'in içinde tabancasını isteyen rütbesiz bir ere tabancayı vermekte bir saniye tereddüt ettiği için vurulması da dahildir.

Bütün bu manzarada çok güzel olan birşey de vardı, ancak Doğu'da çoğu kez çok güzel olanla çok gülünç olanı içiçe bulursunuz. Söz konusu olayda da, her hâl ve kârda bu böyle idi. Zira, en çaresiz görünümlü asi çetelerinden biri Galata köprüsü üzerinde koştururken birkaç küçük, yarı çıplak, kimsesiz sokak

çocuğu çember çevirerek köprü boyunca onların önünde koşuyorlardı ki seyredenlerden ve hatta isyancıların kendisinden müthiş bir kahkaha tufanı koptu.

Saat 3'le 4 arasında, (24 Nisan'da ağır yaralanan) Mr. Frederick Moore'la birlikte ve birkaç bin kişilik bir asi müfrezesinin ardında Ayasofya Meydanı'ndaki ayaklanmanın kalbine ulaşmayı başardım. Nöbetçiler alana doğrudan girmemizi engellediler ancak biz caminin avlusuna girdik ve oradan da alana girmenin yolunu bulduk.

Olup bitenleri iyice görebilmek için bir ağaca tırmandım ve iki güvercinle paylaştığım bir daldan aşağıdaki garip manzarayı seyrettim. İsyancılar arasında bazı din adamı olmayan siviller ve çok sayıda hocayla, sarıkları ve uçuşan giysileriyle göze çarpan softalar vardı. Alanın ortasında, beyaz giysileri içinde, etkil' görünümlü bir grup din adamı -sanırım aralarında Şehlülislam da vardı - ilkin Peygamber'in mukaddes emanetlerinden birisi sandığım ama daha sonra bir makineli tüfek olduğu anlaşılan bir şeyin etrafında kümelenmişlerdi. Tepelerinde Muhammed'in yeşil sancağı dalgalanıyordu.

Bu olayda Meclis-i Mebusan'ın içine giremedim ama şans eseri orada neler olup bittiğinin öyküsünü biliyorum. Bu öykü ayaklanmadan birkaç gün sonra, Bağdat Mebusu ve kısa bir süre önce İngiliz Parlamentosu'nun konuğu olarak Londra'da bulunan ve Cemiyet önderlerinin en akıllılarından birisi olan Babanzade İsmail Hakkı tarafından Selanik'deki *Tanin* için Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Bildiğim kadarıyla bu öykü İngilizce olarak daha önce yayınlanmamıştır.

"Ayasofya Meydanı'na vardığım zaman" diye yazmaktadır İsmail Hakkı, "öğleden önce saat 11'e yakındı. Askerler alanı kuşatmışlar ve alanın girişi süngülü askerlerce kontrol altına alınmıştı. Askerlere Mebus olduğumu anlatabilmek için bir parça güçlük çektikten sonra, nihayet alana girmeme izin verildi ve dipçikleri yere dayalı silahlarının yanbaşında birbirlerine yaslanmış duran ve yeni biçilmiş ekin demetlerinden oluşan yığınları andıran asilerin kuşkulu ve meraklı bakışları altında alanı geçtim. Meclis binasının vestiyerinde asılı duran paltolardan Mebuslar'dan çok azının gelmiş olduğunu anladım. Doğrusu yalnızca yirmi beş üye vardı ve bunlar Halep Mebusu Mustafa Efendi'yi kendilerine Başkan seçmişlerdi.

"Mebusların toplandığı komisyon odasına girdiğimde, fişeklikleri boyunlarına asılı ve tüfekleri ellerinde beş altı askerin şikayetlerini aktarmalarına tanık oldum ve bu olay bana derhal, sevgili ülkemizde sayısız kötülüklerin kaynağı Yeniçerileri hatırlattı. Hiç kuşkusuz isyancıların önde gelenlerinden oluşmuş olan bu heyet, tuhaf, yarı korkak, yarı tehditkâr bir tavır içinde, utanarak ve

aslında çok da basit olan taleplerini³ yalnızca kendilerini anlaşılmasız kılan bir şekilde açıklamaya çalışıyorlardı... Askerler işlerini bitirip odayı terkettiklerinde Mustafa Efendi Mebusları görüşlerini açıklamaya davet etti. İlk davranan ben oldum. Ülkeyi tehdit eden korkunç tehlikeye işaret ettikten sonra, askerlerin taleplerinin yerine getirilmesinin İmparatorluğun yıkımı anlamına geleceğini anlattım; fakat tam bu noktada adını şimdi hatırlamadığım bir meslektaş kibarca koluma dokundu ve kulağıma fısıldadı: "Ne diyorsunuz? Adamlarından birinin burada olduğunu görmüyor musunuz?" Gerçekten, Şeyhülislam ve ordu adına gelmiş bulunan ulemadan birinin aramızda olduğunu farketmemiştim. Ben konuşmamı tamamlayınca, Mustafa Efendi bana karşı söz aldı, şu anda geleceği düşünmenin sırası olmadığını, herşeyden önce yapmamız gereken şeyin mevcut tehlikeyi defetmek ve başkenti çatışma ve katliamdan korumak olduğunu söyledi. Bu sırada bir ulema heyetinin bazı şikayetleri aktarmak üzere geldiği söylendi ve ulemaya beklentileri gerektiği bildirildi ve tartışma devam etti. Egemen olan büyük heyecan doğru düzgün bir tartışmayı yürütmemize engel oluyordu. Bu arada diğer mebusların da gelmesiyle komisyon odasında daha fazla kalmamız güçleşmeye başladı dolayısıyla biz de Meclis salonuna geçtik.

"O sırada sayımız yaklaşık 40 kişi kadardı ancak salonda yalnız değildik çünkü bazı askerler içeri girdiler ve tartışmalarda yer almak istediler. Yusuf Kemal Bey ve ben, onların bu müdahalesinin yasalara aykırı olduğunu kendilerine anlatmakta güçlük çekiyorduk ancak sonunda başarılı olduk ve salonu terkettikler..."

"Doğal olarak görüşme yaptığımız koşullar sükunet içinde görüşmeyi olanaksız kılıyordu. Herşeyden önce, İmparatorluğun dipsiz bir uçurumun kenarında bulunduğu gerçeği ile sınırlarımız bozulmuştu. İkinci olarak, Ayasofya Meydanı'nda susmak bilmeyen trompetlerin tiz sesinden, uğursuz kehanetin Ayasofya Meydanı'nda yankılanan bu sesinden son derece rahatsız oluyorduk. Bununla birlikte ilk iş olarak gerçek durumun ne olduğu ve alınan önlemler konusunda Hükümet'ten telefon vasıtasıyla bilgi alınmasına karar verildi. Buna göre Ahmet Nesimi Bey telefona yollandı ve o Sadrazam'ın Harbiye Nazırı'yla birlikte Saray'a gittiğini öğrendi. Daha sonra, emri altındaki birliklerin gücü hakkında bize bilgi veren Mahmut Muhtar Paşa ile haberleştik..."

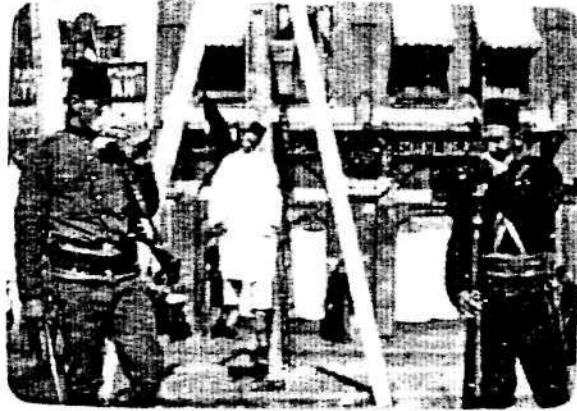
3 Askerlerin istekleri: 1) Sadrazamın, Harbiye ve Bahriye Nazırları'nın, Meclis-i Mebusan Reisi'nin ve Mahmut Muhtar Paşa'nın görevden alınması, başka bir deyişle Cemiyet'in devrilmesi; 2) Alaylılar dışındaki tüm subayların ordudan çıkarılması; 3) Hükümet'in Seriat'a uygun davranacağı konusunda resmi güvence verilmesi; 4) Ayaklanmaya katılanlar için af çıkarılması.

"Bu görüşmeler devam ederken ve bizim tüm protestolarımıza rağmen, asker heyetinin üyeleri her dakika salona giriyorlardı ve sonunda içlerinden birisi tehdit eder bir edayla, 'Yoldaşlarımızdan bazıları Harbiye Nezareti'nde öldürüldüler. Kan aktı. Eğer burda bize saldırılırsa daha fazla kan akacak. Bir karara varın aksi halde gecikmenizin sonuçlarından biz sorumlu olmayız.'

"Sonunda, mebusların dua ve ricalarına boyun eyen askerler salondan çıktılar. Bu sırada Ayasofya Meydanı'nda birkaç yüz hoca ile iki üç bin kadar asker toplanmıştı. En küçük bir işaretle, en ufak bir karışıklıkta bunların safları deniz gibi dalgalanıyor, yüzleri beyazlaşıyor, bedenleri yapraklar gibi titriyordu; dişlerini gıcırdatıyorlardı ve bu silahlı kalabalık dinimize ve vatanımıza karşı cinayetlerin en büyüğünü işlemeye hazır görünüyordu. Benim kendi kanaatim odur ki, disiplinli, enerjik, sadık ve komutanlarının emrine itaat eden iki tabur, üstlerindeki üniformalarla ellerindeki silahlardan başka askerlikle hiçbir ilişkisi olmayan bu asi sürüsünü dağıtmaya yeterdi. Ancak zaman geçiyordu ve ayaklanma yayılıyordu. Gariptir ki, şu anda adını hatırlayamadığım mebuslardan birisinin önerisi üzerine Meclis, Harbiye Nezareti'nden Ayasofya Meydanı'na karşı bir saldırı düzenlenmemesini istedi.

"Bu noktada ulema heyetinin hâlâ beklediği konusunda uyarıldık ve onların derhal içeri alınması için emir verdik. İçeri girdiler ve onlarla birlikte onbeş kadar tepeden tırnağa silahlı asker de içeri girdi ve padişah locasının önünde mevzilendi. Fetva Emni en öndeydi ve aralarından medresede ilahiyat hocası, Sultan Beyazıt camiinde görevli Ahmet Rasim'i ve Temyiz Mahkemesi üyesi Haydar Efendi'yi tanıdım. Haydar Efendi'nin grubun sözcüsü olduğu anlaşılıyordu çünkü kürsüye çıkarak ulema ve askerler adına bize bir konuşma yaptı.

Her kelimesi bir süngü batırılmış gibi acı veren, her cümlesi ihanete ve cinayete çağrı olan bu konuşmanın Mebuslar üzerinde yaptığı etkiyi anlatmakta kendimi yetersiz bulurum. Cemiyet'in Boğaziçi'nde Kandilli'de açmak üzere olduğu kız okulunu istemiyorlardı çünkü aslına bakılırsa kız okulu açılması Şeriat'a aykırıydı. Meclis-i Mebusan'a kabahat bulmuyorlardı ama Me-

Fotokart

buslar daha dindar olmaya özen göstermeliydiler. Cemiyet üyelerinden birisi olan Hüseyin Cahit'in Şeriat üzerine *Tanin*'de yazdığı makalelere de karşı çıkıyorlardı. Meclis-i Mebusan'da adı bir tarafa not edilen bir sürü alçak vardı."

Burada belirtmeliyim ki Rasim Efendi bu küçük hitabet girişimini yapmış olmaktan şimdi muhtemelen pişmandır, aslında, bir süre önce kendisini ömür boyu hapse mahkum eden örfi idare mahkemesine, söz konusu günde Meclis salonuna hiç girmediğini söylemiştir. Herneyse, İsmail Hakkı Bey'in öyküsüne devam edersek:

"Meclis daha önceden Rasim Efendi'nin konuşmasını kesmemeyi kararlaştırmış olduğu için sözü hiç kesilmedi ve konuşma tamamlanınca, bir süre önce Meclis'e karşı kendi dağınık ve anlaşılmaz konuşmalarını yapmış olan askerler bağırıldılar: 'İşte bizim isteğimiz budur.' Böylece Rasim Efendi'nin ayaklananların sözcüsü olduğu açıkça görülüyordu.

"Ancak Meclis'in kutsallığını ihlal eden adamların bizle olan işleri henüz bitmemişti. Daha önce salonda olduğunu farkedemediğim yaşlı, ak sakallı bir binbaşı bir sıranın üzerine çıktı ve insanın normal olarak sokakta duyduğu bayağı bir dille Mebusları tehdit etti ve askerleri heyecana getirdi. O kadar ki Mebuslar ağlamaya başladılar. Bu hatip "vücudunun on beş gün sonra Meclis-i Mebusan önünde bir darağacından sallandığını burada parantez içinde belirtmeliyim," ileri yaşına rağmen hayatını Şeriat uğuruna feda etmeye hazır olduğunu ilan ediyor, 'Şeriat için herşeyimizi feda edelim" diye bağırıyordu, 'yalnızca lafta değil işte de.' Ancak birkaç dakika sonra ayaklananların başına geçmesinin tek nedeninin Şeriat aşkından olmadığını bize açıkça gösterdi çünkü nutkunu, emekli edilecekler listesine alındığını, bir aile babası olduğunu ve karşı karşıya bulunduğu adaletsizliğin Şeriat'a aykırı olduğunu söyleyerek tamamladı."

Bir başka ifadeyle, o, Osmanlı ordusunun son birkaç on yılda başına bela olan, Sultan'ın gözdesi, gericiliğin aleti ve Jön Türkler'in korkulan adamı "alaylı" subaylardan birisiydi. Jön Türkler'in 1908 Temmuz'undan beri izledikleri bunları elden geldiğince hızlı bir şekilde emekli etme politikası mevcut ayaklanmaya yol açan nedenlerden birisiydi.

Yazar daha sonra Meclis'te Hükümet'e güvensizlik oyu verilmesiyle sonuçlanan gürültülü patırtılı tartışmayı anlatır. Sonra şöyle devam eder:

"Ezani saatle yedi buçuk ya da sekiz sularında trompetler hep birlikte çalmaya başladı ve hepimiz pencerelere koştuk. Sultan Ahmed'in bahçesinden büyük bir kalabalık alana doğru geliyordu. Ayasofya Meydanı'nı temizlemek üzere Beyazıt yönünden düzenli birliklerin ilerlediğini sanarak sevinçle doldum. Ancak ilerleyen kalabalığın boyutlarının küçük oluşu kısa sürede hatamı anlamama yol açtı. Kalabalık yaklaştı ve grubun ortasında bir tür bir mücadele devam

ediyordu. Sonunda kalabalık tarafından iyi davranılmayan ve başı açık bir adam öne çıktı. İlk izlenimim bunun yabancı bir muhabir olduğuydu ve onun yüzünden ülkemizin bir kere daha onur kırıcı bir yabancı müdahalesine maruz kalacağını düşündüm. Aslında sabahtan beri bu korku kalbimi kemiriyordu. Yabancı bir gazeteci sandığım adam şimdi sağdan soldan yumruklar ve tekmeler yemeye başladı; ama sendeledi, düştü, kalktı ve ilerledi. Alanın girişinde kendisini karşılamaya koşan ve tüfeklerinin dipçikleriyle sırtına vahşi bir şekilde vurarak adamı topaç gibi döndüren bir grup askerle karşılaştı. Sonunda Meclis-i Mebusan'a yüz adım kadar yaklaştı. Ölüm korkusu altında canlanıp, gücünün sonunu toparlayarak ve bacalarının kendisini taşıyabildiği son hızla giriş kapısına doğru fırladı. Onun koştuğunu gören ve ellerindeki hazineyi kaçırmış duygusuna kapılan bir grup hain alçak kollarını birleştirdiler ve Topkapı Sarayı'na - Meclis'in girişine birkaç metre uzaklıktadır - giden sokağın girişinden bir silah sesi geldi. 'Bravo, vuruldu' diye bağırıldılar ve anında havada binlerce mermi ıslık çalmaya başladı. İnsan bunun, düşmanın hücumunu püskürten gerçek bir savaş olduğunu söyleyebilirdi. O ana kadar bile tanıyamadığım adam yere düştü.

"Bu trajik manzarayı pencereden seyreden Mebuslar, kendi hayatlarının da tehlikede olduğunu anladılar ve dışarda gösteri yapan askerlerin Meclis'i de basabileceği korkusuyla hep birlikte Meclis-i Ayan'ın bulunduğu üst kata koştular. Ahmet Rıza Bey'in odacısı, Adliye Nezareti'ne giden kapıyı bana açtı. Burası terk edilmişti ve ben içeri girerken arkamdan bir ses duydum: 'Gelin Beyim, siz de çıkın buradan!' ve daha sonra öldürüldüğünü gördüğüm adamın Cahit Bey olduğuna ilişkin o korkunç haberi duydum. Gözyaşları içinde pence-reye koştum ve dışarı sarktım. O sırada göz aşinalığım olan iyi yürekli bir zat bana bağırdı: 'Biçare adam, ne yapıyorsunuz? Cahit Beye olan şefkatinizi burda hiçkimseye göstermeyin.' Fakat bu iyi niyetli tavsiyeye uyabilecek durumda değildim çünkü pencerenin altında, Cahit Bey olduğu sanılan adamın vücudu kaldırımın üzerine boylu boyunca uzatılmıştı ve yanında kimsecikler yoktu. Tam ıstıraptan bayılacağım bir sırada bir söylenti dolaştı: 'Öldürülen Arslan Bey'dir. Onu Cahit Bey sanmışlar.' Bu söylenti giderek daha güçlendi ve sonunda bunun doğru olduğuna ikna oldum. O gün talihsiz Arslan Bey, Cahit ve Cavit Beyler'in sürekli yalvarmalarına rağmen Meclis'e gitmekte ısrar etmiş ve bu delice cesaretinin kurbanı olmuştu. Burada onun katillerine Allah'tan lanet dilemekten kendimi alıkoyamıyorum.³

³ Tanınmış bir Arap edebiyatçısı ve geçenlerde İngiltere'yi ziyaret eden Osmanlı Parlamento Heyeti'nin en önemli üyelerinden birisi olan Süleyman El Bustani - kendisinin

“Bana gelince, kapı kapandığı için Meclis’e dönmem olanaksızdı ve Adliye Nezareti’nin girişi ise askerler ve ulema tarafından kesilmişti. Duvarları kontrol ettim. Çok yüksekti. Kabasakal’a açılan bir kapıyı denedim. Nöbetçilerin kontrolundaydı. Sonunda kendimi esirgeyen ve bağışlayan Allah’ın korumasına emanet ederek ve yanımda bir arkadaşla Ayasofya Meydanı’na açılan kapıdan çıktım. Kabasakal’dan döndüm ve Sultan Ahmet Meydanı’nı geçtikten sonra Binbirdirek’te bir arabaya bindim ve sonunda babamın Süleymaniye’deki evine salimen ulaştım.”

Saat dört ya da beşte Mr. Moore ,la birlikte Ayasofya Meydanı’ndan ayrıldık ve Harbiye Nezareti’ne yöneldik. Sokaklarda pek fazla insan yoktu ama Harbiye Nezareti’nin yakınında bir öbek meraklının bir evin çevresinde toplanmış olduğunu gördük ki evin ön kısmında ve çatı altındaki üçgen duvarın üzerinde, Harbiye Nezareti’nin barakalarından geldiği anlaşılan bir düzine kadar mermi izi vardı. Bu sırada asilerden beşinin öldürüldüğü söylendi. Harbiye Nezareti’ne vardığımız zaman ise heryer sakindi. Kapılar kilitlenmişti ama demir parmaklıkların önemli bir kısmı yıkılmış olduğu için garnizondan herhangi bir kişi isterse yürüyüp dışarı çıkabilirdi. Parmaklıklarda meydana gelen yarığın önünde bir düzine kadar silahsız asker duruyor ve dışardaki 20-30 kadar hoca ve kimsesiz sokak çocuğu ile konuşuyordu. İçerdeki geniş tören alanında birkaç küçük müfreze sakin bir şekilde talim ediyordu. Hiçbir heyecan, direniş için hiçbir hazırlık yoktu; çünkü artık Hükümet’in istifası ve askerlerin taleplerinin Padişah tarafından kabul edilmesiyle durumun heyecanı körelmişti.

Seraskerliğin çevresinde dolaşırken bir yerde bir grup hocanın, her kelimeyi yakalamak isterecesine yüzlerini parmaklıklara dayamış asker kalabalığına heyecanlı bir şekilde nutuk attığını gördük. Hocalar, fitneci nutuklarını, parmaklıkların arasından içeri soktukları büyük gazete desteleriyle, sanırım gerici ve Cemiyet’e karşı gazeteler, pekiştiriyorlardı ve saflarına geçenlere vaaz veriyorlardı. Askerler tümüyle gericiliğin yanındaydı. Şeriat’ın himayesine sığınarak Abdülhamit kazanmıştı.

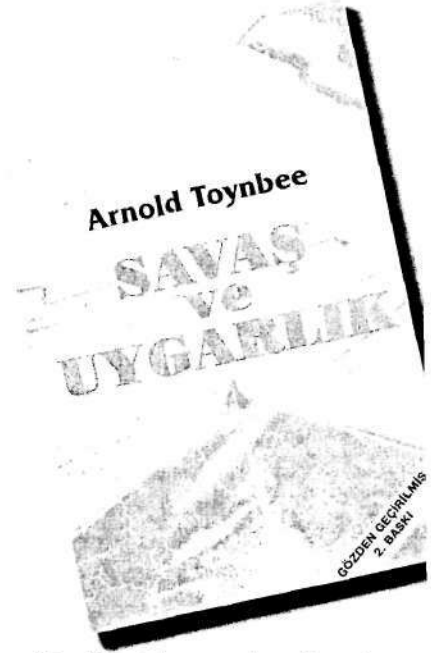
Ne ki din iki yüzü keskin bir kılıçtır çünkü on beş gün sonra Padişah tahtından alaşağı edilmiş ve bu hayırlı iş de Şeriat adına hem de Şeyhülislam’ın mukaddes fetvasıyla yapılmıştı.

New York Times’ın St. Petersburg Muhabiri
The Dublin Review, Cilt 145, Sayı 291 (Ekim 1909), s. 283-305.

Katolik olduğunu belirtmeliyim-, Arslan Bey’in Cahit Bey yerine yanlışlıkla öldürüldüğünü, çünkü isyancıların öldürmek üzere emir aldıkları yirmi Jön Türk Mebusu’ndan birisinin de o olduğunu - bir baskısı da Süleyman El Bustani’nin kendisiydi-bana anlattı.

"Bu kitapta, kültürlerin nasıl farklılaştığı, kişiler-arası iletişimde kültürün rolü ve kültürel farklılıkların iletişimi nasıl etkilediği çeşitli kültürlerden örnekler de verilerek açıklanıyor."

"Salt bir iyimserlikten ibaret olmayan çıkarımları, okuyucu yüreğine su serpen bir nitelik taşımaktadır. Yaşlı dünyam büyüklük ve acılarını canlı bir biçimde anlatan büyük tarihçi yazar Toynbee, bize, barışçı güçlerin, savaş güçlerine üs geleceğini söylemektedir."

"Mahzuni Şerif, geleneksel halk ozanlığı birikimimizi Nazım Hikmet, Ahmed Arif, Hasan Hüseyin, Cahit Külebi gibi çağdaş şiirimizin ustalarıyla bütünleştirmiş biridir."

"Bu dünyada hiç bir nesne beni yakalayamıyor. Çünkü ben hem ölümlerin hem de doğmamışların ülkesinde eğleşiyor Evrenin, hemen hemen yüreğinin yanında olmak alışılmadık durum değil. Ve bununla birlikte o, çok uzaktadır."

ÜRÜN YAYINLARI: Hatay Sokak 9/19 Kızılay / ANKARA • Tel : (0.312) 425 39 20